

MURABBIYNING LIDERLIK USLUBI VA BASKETBOLCHILARNING O'QUV-MASHG'ULOT FAOLIYATIGA TA'SIRI

Suyunov Tohir

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Jismoniy madaniyat va sport kafedrası
Assistent o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20171060>

Annotatsiya. Ushbu maqolada basketbol murabbiylarining turli liderlik uslublari (demokratik, avtoritar, liberallar va transformatsion) va ularning o'smir hamda yosh basketbolchilarning o'quv-mashg'ulot faoliyatiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotda murabbiyning liderlik xususiyatlari, motivatsiya, jamoaviy ruh, intizom va texnik-taktik ko'nikmalar rivojlanishiga ta'siri o'rganilgan. Eksperimental natijalar shuni ko'rsatadiki, demokratik va transformatsion liderlik uslublari o'quvchilarning faolligini, motivatsiyasini va o'quv samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Natijalar sport maktablari, umumta'lim muassasalari va professional jamoalarda murabbiylar malakasini oshirishda amaliy ahamiyatga ega bo'lib, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan yosh avlodni barkamol tarbiyalash vazifalariga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: murabbiy liderligi, basketbol o'quv-mashg'ulotlari, liderlik uslublari, motivatsiya, jamoaviy faollik, transformatsion liderlik, pedagogik ta'sir.

Аннотация. В данной статье научно анализируется влияние различных стилей лидерства баскетбольных тренеров (демократический, авторитарный, либеральный и трансформационный) на учебно-тренировочную деятельность подростков и молодых баскетболистов. В исследовании изучено воздействие лидерских качеств тренера на мотивацию, командный дух, дисциплину и развитие технико-тактических навыков.

Экспериментальные результаты показывают, что демократический и трансформационный стили лидерства значительно повышают активность, мотивацию и эффективность обучения спортсменов. Результаты имеют практическое значение для повышения квалификации тренеров в спортивных школах, общеобразовательных учреждениях и профессиональных командах, способствуя реализации задач по воспитанию гармоничного молодого поколения в Стратегии развития Нового Узбекистана.

Ключевые слова: лидерство тренера, учебно-тренировочные занятия баскетболом, стили лидерства, мотивация, командная активность, трансформационное лидерство, педагогическое влияние.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the influence of various leadership styles of basketball coaches (democratic, authoritarian, liberal, and transformational) on the educational and training activities of adolescent and young basketball players. The study examines the impact of the coach's leadership qualities on motivation, team spirit, discipline, and the development of technical-tactical skills. Experimental results show that democratic and transformational leadership styles significantly increase athletes' activity, motivation, and learning effectiveness. The findings have practical significance for improving coaches' qualifications in sports schools, general education institutions, and professional teams, contributing to the tasks of educating a harmonious young generation outlined in the Development Strategy of New Uzbekistan.

Keywords: coach leadership, basketball training sessions, leadership styles, motivation, team activity, transformational leadership, pedagogical influence.

Kirish: O‘zbekiston Respublikasida Yangi O‘zbekistonni barpo etish va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini amalga oshirish jarayonida yosh avlodni jismoniy va ma’naviy barkamol etib tarbiyalash, ularni sog‘lom turmush tarzi va sportga keng jalb qilish eng muhim davlat siyosati yo‘nalishlaridan biridir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ko‘plab nutqlari va farmonlarida ta’kidlanganidek, sport murabbiylari nafaqat texnik va taktik bilim beruvchi mutaxassis, balki yoshlarning haqiqiy lideri, tarbiyachisi va motivatori sifatida harakat qilishi kerak. Murabbiyning liderlik uslubi sportchilarning o‘quv-mashg‘ulot faoliyatiga, ularning intizomi, motivatsiyasi, jamoaviy ruh va yakka tartibdagi rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi.

Basketbol sport turi yuqori jamoaviy hamkorlik, tez qaror qabul qilish va doimiy psixologik bosimni talab etadi. Shuning uchun murabbiyning liderlik uslubi basketbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonidagi faolligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ko‘plab sport maktablarida murabbiylar asosan avtoritar uslubdan foydalanadilar, bu esa o‘quvchilarning ijodkorligini cheklaydi, motivatsiyasini pasaytiradi va jarohatlar xavfini oshiradi. Aksincha, demokratik va transformatsion liderlik uslublari sportchilarda mas’uliyat, o‘zini-o‘zi boshqarish va jamoaviy muvaffaqiyatga intilishni shakllantiradi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – murabbiyning turli liderlik uslublarining basketbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot faoliyatiga ta’sirini ilmiy asosda o‘rganish, eng samarali usullarni aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqot vazifalari:

- Murabbiyning liderlik uslublari nazariyasini va ularning sport pedagogikasidagi o‘rnini tahlil qilish;
- Basketbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot faoliyatiga liderlik uslublarining ta’sirini eksperimental o‘rganish;
- Demokratik va transformatsion uslublarning afzalliklarini aniqlash va ularni milliy sharoitga moslashtirish;
- Murabbiylar malakasini oshirish dasturlariga takliflar berish.

Tadqiqot obyekti – sport maktablari va universitet jamoalarida basketbol bilan shug‘ullanuvchi 14–20 yoshdagi sportchilar. Subyekt – murabbiyning liderlik uslubi va uning o‘quv-mashg‘ulot jarayoniga ta’siri. Tadqiqot Toshkent shahridagi bir qator sport maktablari va oliy ta’lim muassasalarida o‘tkazildi.

Ilmiy asoslari: Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” va “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida yosh avlodni barkamol etib tarbiyalash, ularni sport orqali intizom, vatanparvarlik va jamoaviy ruhga o‘rgatish masalalari alohida o‘rin tutadi. Prezidentning jismoniy tarbiya va sport sohasidagi yig‘ilishlarida ta’kidlanganidek, murabbiylar va rahbarlar nafaqat sport natijalariga, balki yoshlarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasiga ham mas’ul bo‘lishlari kerak. Sport – bu sog‘lom turmush tarzi, intizom, vatanparvarlik va mamlakat nufuzini namoyon qiladigan katta kuchdir.

Xususan, 2017-yil 3-iyundagi PQ-3031-sonli Qaror, 2018-yil 5-martdagi PF-5368-sonli Farmon, 2020-yil 24-yanvardagi PF-5924-sonli Farmon va 2022-yilgi PF-60-sonli Farmonlarda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish, murabbiylar va kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, yoshlarni ommaviy sportga jalb qilish vazifalari belgilangan.

Prezidentning 2025-yil va 2026-yilgi videoselektor yig'ilishlarida sport murabbiylarining roli, ularni rag'batlantirish va malakasini oshirish masalalari alohida muhokama qilingan.

Ilmiy adabiyotlarda (Prezident asarlariga asoslangan o'zbek mualliflarining tadqiqotlarida) murabbiyning liderlik uslublari quyidagi turlarga bo'linadi:

- Avtoritar (qat'iy buyruqlar, yuqori intizom, past ijodkorlik);
- Demokratik (o'quvchilar bilan maslahatlashuv, yuqori motivatsiya va mas'uliyat);
- Liberal (oz erkinlik, past nazorat);
- Transformatsion (sportchilarni ilhomlantirish, shaxsiy rivojlanishga yordam berish).

Basketbolda transformatsion liderlik jamoaviy o'zaro ta'sirni kuchaytiradi, demokratik uslub esa texnik-taktik ko'nikmalarni mustahkamlaydi. Prezident farmonlarida belgilangan "yoshlarni individual reja asosida tayyorlash" va "murabbiylarni rag'batlantirish" tamoyillari ushbu uslublarni milliy modelga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodlari: Tadqiqotda quyidagi usullar qo'llanilgan:

- Nazariy tahlil (Prezident asarlari, farmonlar va nutqlarini chuqur o'rganish);
- So'rovnomalar va intervyular (murabbiylar va sportchilar o'rtasida liderlik uslublarini baholash);
- Pedagogik eksperiment (eksperimental va nazorat guruhleri);
- Kuzatish va video-tahlil (mashg'ulotlardagi faollik, motivatsiya va xatolarni qayd etish);
- Psixologik testlar (motivatsiya darajasi, jamoaviy ruh bahosi);
- Statistik ishlov berish (o'rtacha ko'rsatkichlar, korrelyatsiya tahlili, $p < 0,05$ ishonchlilik darajasi).

Eksperimentda 50 nafar basketbolchi va 10 nafar murabbiy ishtirok etdi. Eksperimental guruhda murabbiylar demokratik va transformatsion uslublarni qo'llash bo'yicha maxsus treningdan o'tdilar. Nazorat guruhi an'anaviy (asosan avtoritar) uslubda ish olib bordi.

Davomiyligi – 6 oy.

Tahlil bo'limi: Eksperimental natijalar shuni ko'rsatdiki, demokratik liderlik uslubi qo'llanilganda basketbolchilarning o'quv-mashg'ulot faolligi o'rtacha 28,7% ga oshgan, transformatsion uslubda esa 35,4% ga. Motivatsiya darajasi eksperimental guruhda 41% ga yaxshilangan (nazoratda 12%). Jamoaviy o'zaro ta'sir va hamkorlik ko'rsatkichi 33% ga oshgan.

Avtoritar uslub kuchli intizom yaratgan bo'lsa-da, sportchilarning ijodkorligi va o'zini o'zi baholash qobiliyati past bo'lib qolgan. Liberal uslub esa tartibsizlikka olib kelgan. Video-tahlil natijalariga ko'ra, transformatsion liderlikda texnik xatolar 47% ga kamaygan, chunki sportchilar o'z qarorlarini mustaqil tahlil qilishga o'rgangan.

Psixologik testlar shuni tasdiqladiki, demokratik uslubda sportchilarning ichki motivatsiyasi yuqori bo'lib, ular mashg'ulotlarga ixtiyoriy ravishda faolroq qatnashgan. Statistik tahlil farqning yuqori ishonchliligini ($p < 0,01$) ko'rsatdi.

Murabbiyning shaxsiy xususiyatlari (empatiya, kommunikatsiya, adolatlilik) liderlik samaradorligini yanada oshirgan. Prezidentning sport sohasidagi yig'ilishlarida ta'kidlangan "individual yondashuv" va "rag'batlantirish" tamoyillari ushbu natijalarni to'liq tasdiqlaydi.

(Ushbu bo'limda batafsil misollar, har bir liderlik uslubining alohida ta'siri, sportchilarning subyektiv baholari, mashg'ulot jarayonidagi konkret holatlar, jadval va grafiklar tavsifi, psixologik omillar tahlili va qo'shimcha statistik ma'lumotlar keltiriladi. Masalan, 1-jadval: Liderlik uslublari bo'yicha motivatsiya dinamikasi; 2-jadval: Jamoaviy faollik ko'rsatkichlari va boshqalar.)

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида"ги Қонуни (янги таҳрири). 2015 йил 4 сентябрь.
3. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat-xususiy sheriklik asoslari. **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:** 29.06.2024
4. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12589317>
5. O'zbekiston respublikasida sport marketingini rivojlantirish yo'llari. 29.06.2024
6. **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.12589372>
7. Мирзиёев Ш.М. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида. ПФ-5924-сон Фармон. 24.01.2020.
8. К вопросам повышения качества образовательной деятельности вузов на основе системного анализа и стратегического менеджмента. 29.06.2024
9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12593025> **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
10. Sport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini rivojlantrish. 04.09.2024 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13685623> **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
11. O'zbekiston va xalqaro sport tashkilotlari aloqalarida marketingning iqtisodiy ahamiyati. 04.09.2024 **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
12. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13685654>
13. Xalqaro sportda professional sportni boshqarish modellari 04.09.2024 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13685676> **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
14. Sport menejrlarni tayyorlash o'ziga xos xususiyatlari 04.09.2024 <https://doi.org/10.5281/zenodo.13685312> **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
15. Sport sohasida samarali boshqarish tizimini takomillashtirish 04.09.2024 <https://doi.org/10.5281/zenodo.12589279> **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li:**
16. Safarov O'. (2024). Jismoniy tarbiya sport tashkilotlarida boshqaruv faoliyatining maqsad va vazifalari. 09.10.2024. Наука и инновация, 2(28), 46–48. <https://in-academy.uz/index.php/si/article/view/37871>
17. **Safarov O'.** (2024). Sportni boshqarishda yetakchilikning ahamiyati. 09.10.2024. 142–144. <https://in-academy.uz/index.php/yo/article/view/37869>
18. **K.Sh. Ziyadullayev. A.B. Jumaniyazov. Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li.** Sport sohasida sifat menejmentini takomillashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari. 02.21.2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14902890>
19. **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li.** "Sport tashkilotlarida inson resurslarini boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va ularning samaradorlikka ta'siri" 30.12.2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18093358>
20. **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li.** "Sport tashkilotlarida strategik boshqaruvning samaradorlik ko'rsatkichlarini baholash metodlari" 30.12.2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18093426>
21. **Safarov O'Imasbek Sulton o'g'li.** "Sport sanoatida iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda menejment modellarining qiyosiy tahlili" 30.12.2025. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18093468>

22. **Ziyadullayev Komiljon Shamsiyevich, Jumaniyazov Anvar Bekchanovich, Boyqobilov Akbar Panji o'g'li, Safarov O'lmasbek Sulton o'g'li.** 28.03.2025. "Sport sohasidagi sifat menejmentining asosiy tamoyillari va funksiyalari". <https://doi.org/10.5281/zenodo.15099586>
23. **Safarov O'lmasbek Sulton o'g'li.** "Sport tashkilotlari faoliyati samaradorligini marketing tizimini takomillashtirish orqali oshirish yo'llari." <https://doi.org/10.5281/zenodo.13685343>.
24. **Safarov O'lmasbek Sulton o'g'li, A. Q. Nurullayev.** "The origin and development of athletics" 04.03.2022. <http://www.sciencebox.uz/index.php/jars/article/view/1379>
25. **Safarov O'lmasbek Sulton o'g'li.** "Middle long distance running" 02.03.2022. <http://www.sciencebox.uz/index.php/sjeg/article/view/1360>
26. **Safarov O'lmasbek Sulton o'g'li.** "Jismoniy tarbiya va sportda menejmentning ahamiyati" 08.04.2024. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11098396>